

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ.

Σελ. κς'. σίχ. 14, Ο ποιος εσπούδασε τὸν Ἴνα καὶ τὸν ἄλλον, κ. τ. λ.] Ὅσον ἀξιοπῖστος καὶ ἄν ἦναι ὁ Βιότος, κἀνεὶς δὲν θέλει δυσαρισηθῆ, νομίζω, νὰ γνωρῶση καὶ τὴν γνώμην τοῦ Δαλεμβέρτου, κριτοῦ ἀρμοδιωτάτου εἰς ἐπιστημονικὰς μάλισα καὶ φιλοσοφικὰς ὑποθέσεις. Ce qui a surtout immortalisé ce grand homme, c'est l'application qu'il a su faire de l'algèbre à la géométrie: idée des plus vastes et des plus heureuses que l'esprit humain ait jamais eues, et qui sera toujours la clef des plus profondes recherches, non seulement dans la géométrie sublime, mais dans toutes les sciences physico-mathématiques.

Comme philosophe, il a peut-être été aussi grand, mais il n'a pas été si heureux. La géométrie qui par la nature de son objet doit toujours gagner sans perdre, ne pouvait manquer, étant maniée par un si grand génie, de faire des progrès très-sensibles et apparens pour tout le monde. La philosophie (ὁ Σοφιστὴς συμπεριλαμβάνει εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας) se trouvait dans un état bien différent: tout y était à recommencer; et que ne coûtent pas les premiers pas en tout genre! Le mérite de les faire dispense de celui d'en faire de grands. Si Descartes qui nous a ouvert la route, n'y a pas été aussi loin que ses sectateurs le croient, il s'en faut de beaucoup que les sciences lui doivent aussi peu que le prétendent ses adversaires. Sa Méthode seule aurait suffi pour le rendre immortel; sa Dioptrique est la plus grande et la plus belle application qu'on eût faite encore de la géométrie à la physique; on voit enfin, dans ses ouvrages même les moins lus maintenant, briller partout le génie inventeur. Si on juge sans partialité ces tourbillons devenus aujourd'hui presque ridicules, on conviendra, j'ose le dire, qu'on ne pouvait alors imaginer rien de mieux. Les observations astrono-

τεσίου, ὅστις εἰς αἴλλα μέρη, καθὼς καὶ εἰς τὸν παρόντα Λόγον (σελ. 3η) ὁμιλεῖ περὶ ιδεῶν ἐνσπαρμένων εἰς τὴν ψυχὴν (ιδ. Leçons de philosophie, t. 2^e, p. 267 et suiv.).

Λυτόθ. στ. ΙΙ, μετὰ ποιῶν τὸν χαρακτῆρά των] Ο Πλάτων ὠριζε τὰς ἐμφύτους ιδέας κατὰ τὸ καθόλου· ὁ δὲ Καρτέσιος κατὰ τὴν ἐπιβλητικὴν αὐτῶν ἐνάργειαν.

Σελ. λβ'. σίχ. 4 κάτωθ., Ο Πασχάλιος . . . εἰς τὰς περὶ Ἰησοῦ ἱστορῶν ἐπιστολάς του.] Αὐταὶ κατὰ πρῶτον ἐξεδέθησαν μ' ἐπιγραφὴν *Lettres écrites par Louis de Montalte à un Provincial de ses amis*, ἤγουν Ἐπιστολαὶ γραφθεῖσαι ἀπὸ τὸν . . . πρὸς φίλον τοῦ Ἐπαρχιώτην. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησε νὰ λέγωνται Ἐπιστολαὶ Ἐπαρχιωτικαί, ἢ καὶ ἀπλῶς Ἐπαρχιωτικαί (*les Provinciales*), τὸ ὁποῖον ὄνομα δὲν σημαίνει τίποτε, οὐδ' ἔχει κάμμίαν σχέσιν μὲ τὰ πραγματευόμενα εἰς αὐτὰς ὑποκείμενα. Ο Nicole εἰς τὴν Λατινικὴν μετάφρασίν του τὰς ἐπέγραψεν ἀρμυδιώτατα *Litteras de morali et politica Jesuitarum disciplina*. Ἐπροτίμησα δὲ τὴν ὀνομασίαν, μὲ τὴν ὁποίαν τὰς ἀπέγραφα μόνον διὰ τὸ συντομώτερον.

Σελ. λδ'. σίχ. ΙΙ, Πάντοτε ὑπερτέρου εἰς σαφήνειαν, κ. τ. λ.] Κατὰ τὸν Δρνάλδον, ὁ Καρτέσιος ἔχει τὴν εὐκρίνειαν, ὅσην οἱ ἄλλοι σύγχυσις εἰς τὰ νοήματα (*Logique, 1.er disc., p. xxiv*), *Rationis ordinem tenet, λέγει ὁ Υέτιος, et connexionem rerum; in summâ copiâ brevis est; in summâ brevitâ et subtilitate dilucidus: Quibus postremis laudibus eum vel veterum, vel recentiorum philosophorum æquiparat nemo* (*Censur. Philos. cartes., p. 158*). Ο Λώκιος εἶχε συλλάβει ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐξ αἰτίας τῆς σχολαστικῆς φλυαρίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγκασθῆ ν' ἀκούῃ εἰς τὸ σχολεῖον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀνίγνωσε τὰ συγγράμματα τοῦ Καρτεσίου, ἡ ἀπεστροφή του μετεβλήθη εἰς ἀγάπην, καὶ ὁ ζῆλος του πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἰατρικὴν, ἐγείνε πολὺ σφοδρότερος. Καὶ μ' ὅλον ὅτι δὲν ἀπεδέχετο εἰνὴ τοῦ Γάλλου φιλοσόφου δόγματα, τὸν ἐπροτιμοῦσεν ὁμῶς ἀπ' ὅλους διὰ τὴν μεγάλην του σαφήνειαν. Ο δὲ Μαλεβράγγιος, ἀναγινώσκων κατὰ πρῶτον τὸν Περὶ ἀνθρώπου Λόγον τοῦ Καρτεσίου, ἐκυριεύθη ἀπὸ παλμοῦς καρδίας τόσον βιαίους, ὥσε πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ διακέρῃ τὴν μελέτην. Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Πλάτωνος, κἀνεὸς ἄλλου μεταφυσικοῦ συγγράμματα δὲν ἐπροξένησαν ἴσως τοιαῦτα ἀποτελέσματα.

Σελ. λδ', σίχ. 19, ἀγριώτατος . . . Βόετος]. Ἐκλατινίζεται Voetius, διότι ἡ κατάληξις εἰς *ius* εἶναι κοινοτέρα εἰς τὰ Γερμανικὰ ὀνόματα. Δὲν ἠξεύρω ὁμῶς διατί τὸν ἐγράψαν τινὲς εἰς τὴν

γλωσσάν μας Βοήθιον, μαλόνοντες ἔν ἀπὸ τὰ ἐνδοξότερα καὶ σιβα-
σμιώτερα τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων. Ἐπίσης ἀγνοῶ διατί τὸ *Renatus*
ἐξελληνίσθη Ρηνάρδος, κ. τ. λ.

Σελ. λζ', σίχ. 23, Τὸ ὄνομα τινὸς νέου διδασκάλου] τοῦ *Martin Schook*. Ὁ λίβελλος ἐπιγράφεται *Philosophia cartesiana, sive admiranda methodus novæ philosophiæ Renati Descartes*.

Σελ. μ', σίχ. 7, Ἐξέδωκε . . . τὸ μέγα του σύγγραμ-
μα . . . νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς ἐχθροὺς του] Αἰνίττεται ὁ
Συγγραφεὺς τὰς *Αρχὰς Φιλοσοφίας* (*Principia philoso-
phiæ*). Ἦτον δὲ ἡ τοιαύτη ἐκδίκησις ἀξία τοῦ εἰπόντος,
« Ὅταν τις μὲ ὑβρίξῃ, προσπαθῶ νὰ ὑψώσω τὸ πνεῦμά μου τόσον,
« ὡς νὰ μὴ με φθάσῃ ἡ ὕβρις ». Μόνον τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο ἦτον
ἀρκετὸν νὰ δείξῃ πόσον ὁ Καρτέσιος ἦτον ἐλεύθερος ἀπὸ μνησικακίαν,
καὶ « πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ
« εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὴν τάχις αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, δια-
« κείμενος (*Μάρκ. Αντωνίν. Α, ζ',*) ». Ἄλλ' αἱ πράξεις του μαρτυ-
ροῦσι τὴν διαθέσιν ταύτην ἀκόμη ἐναργέστερα. Δὲν ἐχρειάζετο ἴσως
πολλὴ μεγαλοψυχία διὰ νὰ φιλιωθῆ μὲ τὸν Γασσένδον· μέγιστον ὅμως
ἦτον νὰ σέβῃ, πειθόμενος εἰς τὰς παρακινήσεις τῶν φίλων του, νὰ
διαλλαχθῆ καὶ μὲ τὸν Ρεβερβάλον, καὶ μὲ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Βόετον.
Ἄλλ' ὁ μὲν πρῶτος, ὅταν συνευρέθη μὲ τὸν Καρτέσιον, ἄρχισε νὰ
φιλονεικῆ περὶ τοῦ κενοῦ, καὶ τόσον ἀναψε, λέγει ὁ *Brucker*, ὡς
σχεδὸν ἐξερνοῦσε φλόγας κατὰ τοῦ φιλοσόφου, κ' ἐζητοῦσε παντοιοτρό-
πως πρόφασιν νὰ τὸν δαγκάσῃ: *nisi in congressu virorum
doctorum, de vacuo ad motum necessario disputanti ma-
thematico (sc. Robervalio) adeo ebullisset sanguis, ut totus
igne accensus, non nisi flammam contra Cartesium evomeret,
omnemque occasionem eum mordendi anxie perquireret*
(*Histor. Critic. tom. V, p. 241*). Ὁ δὲ ἥρωσ Βόετος, λαμπρῶς
θριαμβεύων, ἀπέρριψε πᾶσαν διαλλαγὴν, καὶ ὑπεσχέθη νὰ καιροφυ-
λακτῆσῃ διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τοὺς ἀθλοὺς του (*Αὐτόθ., σελ. 237*).
Παρομοίως ὁ δούξ τῆς Φερράρας, ἀφ' οὗ μὲ τὰς τυραννίας του ἔφερεν
εἰς παραφροσύνην τὸν Τάσσον, δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν συγχωρήσῃ.
Τόσον ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροι γίνονται ἄσπονδοὶ ἐχθροὶ
ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐκακοποίησαν.

Αὐτόθ., σίχ. 21, Τοὺς θεολόγους τοῦ Βαταυικοῦ
Λουγδούνου] Πιθανολογοῦσι τινὲς ὅτι εἶχαν κινηθῆ κρυφίως ἀπὸ
τὰς σκευωρίας τοῦ Βόετου. Δὲν ἔφθασαν ὅμως τὴν κακίαν του, καὶ
τὰ ὀνόματα αὐτῶν δὲν εἶναι διαβόητα ὡς τὸ ἐδικὸν του. Ἴσως δὲ
ἠθέλαν μείνη πάντῃ ἀγνωστοί, ἂν δὲν εἶχαν δυσφημισθῆ μὲ τὴν

καταδρομὴν των κατὰ τοῦ Καρτεσίου. Ὁ ἕνας ὠνομάζετο Ιάκωβος Ρεύις, καὶ ὁ ἄλλος Ιάκωβος Τριγλάνδιος.

Σελ. μγ', σίχ. 20, Δεξιόταται καὶ ἀκριβέσταται ἐκτιμήσεις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Καρτεσίου] Τριαῦται εἶναι ἀληθῶς αἱ κρίσεις τοῦ Δυγ. Στευάρτου, καὶ δὲν ἀμφισβῆλαι ὅτι ὁ Συγγραφεὺς ἤθελε δώσει εἰς αὐτὰς τὰ πρωτεῖα, ἂν εἶχαν φαυλῆ, ὅταν ἔγραφε (1814). Τὰ δύο τοῦ Βολταίρου ἄρθρα (Cartésianisme καὶ Ame, sect. III) δὲν μὲ φαίνονται, ὁμολογῶ, ἀξία τόσων ἐπαίνων. Τὸ πρῶτον εἶναι ξηρὰ ἀπαρίθμησις τῶν σφαλμάτων τοῦ Καρτεσίου, εἰς 27 βραχύτατα κεφάλαια συνισαμένη, ἀπὸ τὰ ὅποια 19 ἀναφέρονται εἰς τὴν φυσικὴν, 6 εἰς τὴν φυσιολογίαν, καὶ δύο μόνον (τὸ κέ καὶ κζ') εἰς τὴν μεταφυσικὴν. Καὶ τὸ μὲν κέ εἶναι ἀπλῶς εἰρωνεία (περὶ τοῦ κωναρίου), τὸ δὲ τελευταῖον, κατὰ κρίσιν τῆς περὶ ζώων δόξης. Γενικῶς δὲ περὶ τοῦ Καρτεσίου λέγει ταῦτα : il ne substitua qu' un chaos au chaos d' Aristote. Par - là il retardâ de plus de cinquante ans les progrès de l' esprit humain !! . . . . Τὸ ὅτι ἄλλο ἄρθρον δὲν εἶναι οὔτε διδακτικώτερον, οὔτε δικαιότερον. Εἰς αὐτὸ (Sect. VIII) συγκαταλέγει τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Μαλεβράγγιον μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην· πλὴν τοῦτο δὲν εἶναι τιμὴ· διότι κατ' αὐτὸν οἱ δύο τελευταῖοι δὲν ἦσαν παρὰ τυφλοὶ τυφλοὺς ἐδηγοῦντες, καὶ διδάσκαλοι πλάνης (maîtres d'erreur). Τὸ πρὸς τοὺς μεγαλοφυεῖς ἄνδρας σέβας, ὅταν μεταβάλλεται εἰς ἄλογον λατρείαν, γίνεται ἀναμφισβῆτως βλαβερὸν καὶ ἀξιοκατάκριτον· δὲν ἠξεύρω ὅμως ἂν δὲν ἦναι συγγνωστότερον παρὰ τὴν τόσῃν ἀγνωμοσύνην καὶ προπέτειαν. Ὁ φιλόσοφος κατὰ τοῦτο διαφέρει εἰς τὰς κρίσεις του, ὅτι κρατεῖ τὸ μέσον, καὶ ἀποφεύγει τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην ὑπερβολὴν. Εἶδεν ἀνωτέρω ὁ ἀναγνώστης τὸν ἀληθῶς φιλοσοφικὸν τρόπον τοῦ Δαλεμβέρτου. Παρόμοιος εἶναι καὶ ὁ τῶν συγγραφέων τοῦ παρόντος βίου, καὶ ἡ κατ' αὐτοὺς ὑποτύπωσις τῆς Καρτεσιανῆς φιλοσοφίας μὲ φαίνεται πολὺ προτιμωτέρα παρὰ τὰ σημειωθέντα ἄρθρα τοῦ Βολταίρου. Ἦθελα ἀναφέρω ἐφ' ὧ καὶ τινὰς κρίσεις τοῦ Στευάρτου, ἂν δὲν ἔσκοπούσα νὰ μεταφράσω τὴν ἀξιολογὸν ἰσχυρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται.

Σελ. μδ', σίχ. 5, Ἐκ μεταφράσεως τοῦ Δούκτος de Luynes] Ὁ Καρτέσιος ἐπεθεώρησε τὴν μετάφρασιν ταύτην, καθὼς καὶ τὴν τῶν ἐνστάσεων κ. τ. λ., τὴν ἐξεργασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Clerelier.

Ἀντόθ. . σίχ. 14, Αἰσημειώσεις . . . . τοῦ Ποῖσσῶνος] Κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκδόστην A. A. Renouard, ὁ Πατ. Ποῖσσῶν ἀλλάξεν εἰς πολλὰ μέρη, καὶ διώρθωσεν ἀναρμύτως τὸ κείμενον τοῦ περὶ Μεθόδου Λόγου· αὐτὸς δὲ τὸ ἀπεκατέστησεν εἰς

τὴν ἀρχικὴν του καθαρότητα, παραβαλὼν μὲ ἀκρίβειαν τὰς πρώτας ἐκδόσεις τὰς τυπωθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἄλλου. Ταύτην τοῦ **Renouard** τὴν ἐκδοσιν (ἐν Παρισίοις, 1824, εἰς 18.ον) μετεχειρίσθη εἰς τὴν μετάρρασίν μου. Εἰς αὐτὴν περιέχονται μόνον ὀσα μεταφράσαι, καὶ σύντομος τοῦ Καρτεσίου βίος ὑπὸ **A. A. Michelot**. Μετεφράσθη δὲ ὁ περὶ Μεθόδου Λόγος μὲ τὴν Διοπτρικήν κ. τ. λ., εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον **de Courcelles**, καὶ ἐξεδόθη τὸ 1844 ἐν Λευγδύνῳ τῶν Βαταύων εἰς 4.ον μ. ἐπιγραφὴν **Specimina philosophiæ, sive Dissertatio de Methodo etc.** Ο Καρτεσίος ἐπιθεώρησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν μετάρρασιν ταύτην, ὥστε δικαίως ἔχει τὴν κίρον, ὅσον καὶ τὸ πρωτότυπον.

Ἀπὸ γράμμα φίλου διακρίβοντος εἰς Παρίσιους μανθάνω ὅτι ὁ περίφημος διδάσκαλος **Cousin** ἐπεχείρησε νέαν ἐκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου. Δι' ἑλλειψίν φιλολογικῶν ἐφημερίδων μὲ εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἀδύνατον νὰ δώσω εἰς τοὺς Ἕλληνας λεπτομερεστέραν εἰδήσιν τῆς ἐκδόσεως ταύτης· πλὴν τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου ἐγγυᾶται ἱκανῶς τὴν ἀσίν της.

Σελ. Γ, στίχ. 3, Δέν . . . ἐπιθυμοῦν περισσώτερον ἀπ' ὅσον ἔχουν.] Εἶπε καὶ ὁ **Charon** ὅτι αὐτὸ ὠραιότερον χάρισμα, τὸ ὁποῖον ἔκαμαν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἡ κρίσις. Διότι καθεὶς εὐχαριστεῖται εἰς τὴν ἐδικήν του, καὶ νομίζει ὅτι ἔχει ἀρκετήν. Πλὴν ἀκολουθεῖ ἄρα γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἴση εἰς ὅλους; Ἡ παρατήρησις καὶ ἡ παῖρα δεικνύουν ὅτι μεταξὺ ἀνθρώπων τραφέντων καὶ παιδευθέντων μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις, σπάνιον εἶναι δύο κἄν νὰ ὁμοιάσουν ἐντελῶς εἰς τὰς ἕξεις. Κάνεις δέν ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τὴν μεγίστην τῆς μεθόδου ῥοπήν· δέν πρέπει ὅμως ν' ἀποδίδεται τὸ πᾶν εἰς αὐτήν· διότι « ἀρχὴ πάντων ἡ φύσις » ἡ δὲ παιδεία καὶ ἡ ὀρθὴ μέθοδος ἀναπτύσσουν καὶ αὐξάνουν τὰς δυνάμεις ἐκείνου ἀνεκλόγως μὲ τὴν ἐκ φύσεως ἀφορμὴν καὶ ἰσχυρίαν. -- Ολοὶ συναισθηθῶνται, ὡς φαίνεται, τὴν ὑπεροχὴν τῆς κρίσεως πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις, καὶ διὰ τὴν φυσικὴν εἰς ὅλους φιλαυτίαν κάνεις δέν ὑποφέρει νὰ στοχασθῆ ὅτι εἶναι ἄκριτος, ἢ μωρός. Τοιοῦτος εἶναι, νομίζω, ὁ ἀληθὴς λόγος τῆς κοινῆς πληροφορίας.

Αὐτέθ. στίχ. 11, διαφόρως θεωροῦντες τὰ αὐτὰ πράγματα καταντοῦμεν εἰς ἀνόμοια συμπεράσματα.] Πλησιέστερον εἰς τὴν λέξιν τοῦ πρωτοτύπου ἤθελεν εἶναι, ἂν ἐμετάφραζα οὕτως· « Ὁδηγοῦμεν « τὰς νοήσεις ἡμῶν, κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ δέν θεωροῦμεν « τὰ αὐτὰ πράγματα. » Πλὴν ἐπροτίμησα ν' ἀπομακρυνθῶ ὁποῖον ἀπὸ τὸ γράμμα, διὰ νὰ ἐξηγήσω σαφέστερα (ὡς νομίζω) τὸ πνεῦμα

μα. Η ἐξῆς περικοπή τοῦ Destutt — Tracy (Logique, p. 195) μὲ φαίνεται χρήσιμος ἀνάπτυξις τοῦ ἀνωτέρω λογικοῦ αξιώματος. « Όταν ἔχοντες παρούσας εἰς τὸν νοῦν δύο ιδέας κρίνωμεν ὅτι ἡ μία περιέχει τὴν ἄλλην, ἢ μὲ ἄλλας λέξεις, ὅτι ἡ λεγομένη κατὰ τὴ γόρημα εἶναι ἔν ἀπὸ τὰ συζασιὰ τῆς λεγομένης ὑποκειμένου, ἀναμφιβόλως ἢ κρίσις ἀληθεύει, καὶ λέγω μάλιστα ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἀληθεύῃ . . . . . »

« Τῷ ὄντι, ὁ κρίνων ὅτι ιδέα τις εἶναι μεταξὺ τῶν συζατικῶν ἄλλης, βλέπει, ἢ αἰσθάνεται τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν. Ἀλλ' ἐπειδὴ μόνον εἰς τὸν νοῦν μας ὑπάρχουσιν αἱ ιδέαι, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο παρ' ὅτι συναισθανόμεθα, πάντοτε καὶ ἐξ ἀνάγκης εἶναι τοιαῦται, ὅποιας τὰς αἰσθανόμεθα καὶ λοιπὸν μία ιδέα περιέχει ὄντως ἄλλην ὁπόταν κρίνωμεν οὕτως, διότι καὶ μόνον οὕτως κρίνομεν. »

« Διὰ τοῦτο ὁρθῶς λέγεται ὅτι δύο ἄνθρωποι ἔχοντες ἀκριβῶς δύο καὶ τὰς αὐτὰς ιδέας, πάντοτε καὶ ἐξ ἀνάγκης τὰς κοίνουσιν ἀπαράλλακτως. ἂν ὁ πρῶτος κρίνῃ ὅτι ἡ μία περιέχει τὴν ἄλλην, ἔν ᾧ ὁ δεύτερος κρίνει ὅτι δὲν τὴν περιέχει, τότε εἰς τὴν ιδέαν τὴν εὔσαν ὑποκείμενον τῆς κρίσεως τοῦ πρώτου, περιλαμβάνεται ἀληθῶς ἔν συζατικὸν περισσότερον, καὶ ἀκολουθῶς αὐτὸς δὲν ἔχει ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ιδέαν μὲ τὸν δεύτερον. »

« Διὰ τοῦτο ὁμοίως ἀληθεύει ὅτι δύο ἄνθρωποι ἐννοοῦντες ἐντελέσματα ἑναὶ τὸν ἄλλον, εἶναι πάντοτε σύμφωνοι' ὅταν δὲ φιλονεικῶσι, νομίζουσι μὲν ὅτι ἐννοοῦνται, τῷ ὄντι ὁμοίως δὲν καταλαμβάνονται ἐντελῶς. Διότι ἀφ' οὗ τὴν ιδέαν, τὴν ὅποιαν νομίζουσι τὴν αὐτὴν, φθάσκειν νὰ τὴν ἐξηγήσουν ὁ ἑναὶ εἰς τὸν ἄλλον μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ περιέχῃ καὶ διὰ τοὺς δύο τὰ αὐτὰ συζατικά, πάντοτε καὶ ἐξ ἀνάγκης κρίνουσι περὶ αὐτῆς ἀπαράλλακτα. »

Σελ. 6. σίχ. 13 τῶν μυθιστορικῶν μας ἡρώων] des paladins de nos romans. Ἄν καὶ τῶν μυθευμένων παλαιῶν ἡρώων ὁ βίος ὁμοιάζῃ ἀρκετὰ μὲ τὸν βίον τῶν ἀπὸ τοὺς νεωτέρους μυθιστορουμένων, ἔχει ὁμοίως καὶ διαφορὰς, μάλιστα κατὰ τὴν γυναικοσέβειαν. Διὰ τοῦτο ἤθελα προτιμήσει νὰ δεχθῶ τὴν λέξιν Παλαδίνος ὡς ἱστορικὴν, ἂν τὰ τῶν Παλαδίνων ἦσαν εἰς ἡμᾶς γνωστότερα.

Σελ. 16, σίχ. 1, κατὰ τὴν τέχνην τοῦ Λουλλίου] Ἰδ. τὴν Σύνοψιν τῆς ἱστορ. τῆς Φιλοσοφ. τοῦ Τεννεμάννου, σελ. 167.

Αὐτόθ. στ. 3 κάτωθ., Ἀηλαδῆ, ν' ἀποφεύγω, κ. τ. λ] Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κανόνος εἶναι πολὺ ἀκριβέστερα ἑρμηνευμένον εἰς τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν, τῆς ὅποιας δὲν γνωρίζω εἰμὴ τὰς περικοπὰς τὰς ἀναφερομένας ἀπὸ τὸν Brucker καὶ τὸν Tennet,

mann' έχει δὲ οὕτως: ut omnem præcipitantiam atque anticipationem in iudicando diligentissime vitarem, nihilque amplius conclusionem complecterer, etc. ἤγουν, ν' ἀποφεύγω ἐπιμελῶς πᾶσαν προπέτειαν καὶ πρόληψιν εἰς τὰς κρίσεις, καὶ νὰ μὴ περιλαμβάνω τίποτε περισσώτερον εἰς τὰ συμπέρασματά μου, παρ' ὅτι, κ. τ. λ.

Σελ. 24, στίχ. 2, τοὺς στοχασμούς μας] Πθελα γράψω τὰς ἑπολήψεις μας καὶ ἔδω καὶ εἰς ἄλλα δύο μέρη τοῦ παρόντος παραγράφου, ἂν δὲν μ' ἐφαίνετο προκριτώτερον ν' ἀκολουθήσω πιστὰ τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν τοῦ Συγγραφεως. Ἰδ. τὰ σημειωθέντα εἰς τὴν 31 σελ.

Σελ. 29, στίχ. τελευτ. Ὡσαύτως εἰς ἐρημίαν ἄβατον] Θαυμασίως περιγράφει ὁ Καρτέσιος τὴν φιλοσοφικὴν ἐν Ολλανδίᾳ ζωὴν τοῦ εἰς τὴν πρὸς τὸν Balzac ἐπιστολὴν (ἰδ. Μαίου, 1631). Εἰς αὐτὴν μάλιστα φαίνεται ὅτι « Οὐδαμοῦ οὔτε ἡσυχιώτερον, οὔτε ἀπραγμενέστερον ἄνθρωπος ἀναχωρεῖ, ἢ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. »

Σελ. 31, στίχ. 4, φρονῶ, ἄρα ὑπάρχω] Μετεχειρίσθη ἔδω τὸ φρονῶ ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου Νοῶ, διότι ἐκεῖνο συνάπτεται καλλίτερα μὲ τὸ προηγούμενον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν συνωνυμοῦσι πολλάκις, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα Νοῦς καὶ Φρόνησις (ἰδ. Κοραῆ, σημ. εἰς τὰ Ἀριστοτέλ. Πολιτικ., σελ. 262). Δαμβάνει δὲ ὁ Καρτέσιος τὸ Νοῶ εἰς πολλὰ ἐκτεταμένην σημασίαν, καὶ φανερόν ἐστι δι' αὐτοῦ ὅτι τὰς ἄλλοιώσεις, ὅσαι γίνονται εἰς ἡμᾶς μὲ συνείδησιν, οἷον ἐννοίας, θελήσεις, φαντασίας ἐτι δὲ καὶ αἰσθήματα. Cogitationis nomine intelligo ista omnia, quæ nobis consciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conscientia est. Atque ita non modo intelligere, velle, imaginari, sed etiam sentire idem est hic quod cogitare (Princip. philosoph. I, 9). Ατελεύτητον ἤθελεν εἶναι νὰ ἱστορήσῃ τις ὅσα ἐβρέθησαν ὑπὲρ τοῦ Καρτεσιανοῦ ἐνθυμήματος, ἢ κατ' αὐτοῦ. Τὰ ἐξῆς ὀλίγα εἶναι καὶ τὰ οὐσιωδέστατα. « Ο Γασσένδος (λέγει ὁ Buhle) ὁ δεινότερος ἀπὸ τοῦ ἀνταγωνιστῆς τοῦ Καρτεσίου, παρωδῆσε τὸ ἐνθύμημα τούτου, λέγων « Περιπαίζομαι ἄρα ὑπάρχω (ludifior, ergo sum). » Αὐτὸς ἐνόμιζε τὸ συμπέρασμα νόθον εἶναι ὅμως ἀκόλουθον. Τῷ ὄντι, πρὶν μὲ περιπαίξῃ τις, πρέπει νὰ ὑπάρχω ἡμπερὶν λοιπὸν νὰ συναῶ τὸ δεύτερον ἀπὸ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ « περιπαίζομαι, ἄρα ὑπάρχω » ἀντιστοιχεῖ ἐντελέστατα μὲ τὸ, Νοῶ, ἄρα ὑπάρχω. Ἄλλοι δὲ ἐμέμφθησαν τὸν τρόπον τοῦ ἐνθυμήματος, ὡς διάλληλον, ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ « εἶμαι, νοῶν, ἄρα εἶμαι. » Ἀλλὰ τοῦτο ἦτον ἄφευκτον. Ο Καρτέσιος ἐγνώριζε

μίαν πρώτην ἀρχήν, καὶ διὰ τὴν εὐρη, φυσικὴν ἦτον νὰ ἀναδρα-
μῆ ἕως εἰς τὴν ἰδίαν τοῦ ὑπαρξίν. Χωρὶς τριοῦτον σκοπὸν, γελοῖον
ἐξάπαντος ἤθελεν εἶναι νὰ κάμη τόσον κόπον ὁ φιλόσοφος διὰ ν' ἀπε-
δείξη ὅτι ὑπάρχει. Αὐτὸς ἐθεωροῦσε τὴν ὑπαρξίν του ὡς πρᾶγμα βέ-
βαιον· ἀλλὰ πῶς ἐφθάνεν εἰς τὴν γνῶσιν τούτου τοῦ πράγματος;
διὰ τῆς νεύσεως. Οὐδὲν ὠρίζε τὴν νόησιν πρῶτον γνῶρισμα τῆς ὑπάρ-
ξεώς του, καὶ ἀρχὴν ἐναργῆ πάσης γνώσεως. Ἡ πρότασις αὐτοῦ
δὲν διαφέρει καθ' αὐτὸ ἀπὸ τὸ πολυβύλλον ἀξίωμα τοῦ Φίχτη τὸ
« Ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ, καὶ ἐγὼ θέτω ἑμαυτόν. » Τὸ « ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ »
εἶναι κρίσις, καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ « ἐγὼ κρίνω, ἢ νοῶ, καὶ θέτω
ἑμαυτόν διὰ τῆς νεύσεως » ἤγουν « Νοῶ, ἄρα ὑπάρχω. » Ἡ δια-
φορὰ τὴν ὁποῖαν ἰσχυρίζετο νὰ δείξη ὁ Φίχτης μεταξύ τῆς ἰδίας
αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ τῆς τοῦ Καρτεσίου, εἶναι καθαρὰ λεπτολογία. Μό-
νον ἀνέπτυξεν αὐτὸς τὴν πρότασίν του μὲ περισσοτέραν ἀκολουθίαν παρὰ
ὁ Καρτέσιος (*Hist. de la philos. modern.*, t. 3^e, p. 101, 164). —
Ἀντὶ τοῦ Καρτεσιανοῦ ἐνθυμηματός· Maine — Biran λαβεῖ τὸ ἐξῆς·
« Αἰσθάνομαι ἢ καταλαμβάνω ἑμαυτόν αἰτίον ἐλευθέρου· εἶμαι λοιπὸν αἰτι-
ον. » Ἀλλὰ τὸ Νοῶ συνεμφαίνει ἐνέργειαν, θέλησιν, αἰτίαν. Δὲν δεικνύσκει
λοιπὸν, ἀλλὰ μόνον δισσάφισεν ὁ ῥηθεὶς μεταφυσικὸς τὴν πρότασιν τοῦ Καρ-
τεσίου (*Massias, Rapport de la nature à l'homme*, etc.,
t. 2e, p. 280).

Αὐτόθ. στίχ. 21, ἡ ἑαυτέτης μου] Μὲ τὴν λέξιν ταύτην, τὴν
ὁποῖαν μεταχειρίζεται ὁ Πρόκλος (εἰς τὴν Πλάτων. θεολογ., σελ.
328), ἐξήγησα τὸ μοῖ. Ἄλλοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀλλογενῶν,
μετέσχημάτισαν τὴν ἀντωνυμίαν Ἐγὼ εἰς οὐσιαστικὸν ὄνομα· οἷον
« Ἐάν ἡ φιλοσοφία εἶναι γόνος καὶ τέκνον ἀγαθὸν τοῦ Ἐγὼ, ἀναγκασίως
τὸ Ἐγὼ πρέπει νὰ εἶναι Ἀρχὴ καὶ πατὴρ καὶ δημιουργὸς ἐκείνης. »
Σελ. 35, στ. 12, Αἰδέα Θεοῦ καὶ ψυχῆς δὲν
αἰσθῆσαν ποτὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως] Ἐκ τούτου ὁμοῦ
δὲν ἀκολουθεῖ ὅτι εἶναι ἐμφυτοί. Διὰ νὰ ἦναι γνήσιον τοῦτο τὸ
συμπέρασμα, ἔπρεπε νὰ δειχθῆ ὅτι δὲν εἶναι κανὲν ἄλλο μέσον.
Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν τῶν ἐμφύτων ιδεῶν δὲν
ἐπεταὶ ὅτι δλαίμας αἰδέα καὶ γνώσεις προέρχονται ἀπὸ μόνην
τὴν αἰσθῆσιν (ἢ τὰς ἐξωτερικὰς αἰσθήσεις).

Σελ. 36, στίχ. 7, Πόθεν ἠξεύρομεν ὅτι αἰ κατ' ὄναρ ιδέαι
εἶναι ψευδέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας, κ. τ. λ.] Αναφέρει ὁ Πλά-
των τὸ ἀμφισβήτημα τοῦτο ὡς συνηθέστατον εἰς τὸν καιρὸν του.
« Ὁ πολλὰκις σε οἶμαι ἀκηκοέναι ἐρωτῶντων, τί ἂν τις ἔχει τεκ-
μήριον ἀποδείξαι, εἴ τις ἔρατο νῦν εὐτως ἐν τῷ παρόντι, πότερον
καθεύδομεν καὶ πάντα ἅ διανοοῦμεθα ἐνειρώττομεν, ἢ ἐγρηγόραμεν τε

καὶ ὑπαρ' ἀλλήλοις διαλεγόμεθα (Θεαίτητ., σελ. 252, ἐκδ. Beck)». Ἐνωρίζομεν δὲ τὴν ἀπάτην τῶν ὀνείρων κατὰ τὸν Δαλεμβέρτον, καταλαμβάνοντες μετὰ τὸ ἐξύπνημα ὅτι ὅσα ἐφάνταζόμεθα βλέπόμενα, ἐγγιζόμενα ἢ ἀκουόμενα, δὲν ἔχουσιν καμμίαν σχέσιν ἢ συνάρειαν εἴτε μετὰ τὸν τόπον, ὅπου εὑρισκόμεθα, εἴτε μετὰ ὅσα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς μνήμης, ἐπράξαμεν πρότερον. Διακρίνεται λοιπὸν ἡ ἐγρηγορσις ἀπὸ τὸν ὕπνου διὰ τὴν συνακολουθίαν καὶ ἀλληλενέργειαν τῶν πράξεών μας. Ὅταν, δὲ ἡ συνεχὴς αὐτῶν σειρά διακοπῆ ἀπὸ τὸν ὕπνου, γινώσκουμεν εὐκόλως τὰ προξενηθέντα ἀπ' αὐτὸν χάσματα (*Elém. de philosophie*, p. 56). Ἐὰ κατὰ καὶ ὁ Ancillon, *Essais philosophiques*, t. 2e, p. 159.

Σελ. 43, στίχ. 20, Ὅταν μετὰ τοῦτον τὸν τρόπον, κ. τ. λ.] « Εἰ δὲ τις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φηόμενα βλέπειν, ὡσπερ μνησταῖς ἄλλοις καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν (*Αριστοτέλ. Πολιτικ. Α, α*). » Κατὰ δυστυχίαν τοῦτο εἰς πολλὰ μᾶς εἶναι ἀδύνατον. ὅπου οὐκ ἐπινοήσαμεν ἵνα κατορθόνεται ἀσφαλῶς παρὰ μετὰ τὴν ἐκάλυψιν, ἢ, καθὼς αὐτὸς πάλιν λέγει, μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ συνθέτου μέχρι τῶν ἀσυνθέτων, καὶ ὅχι μετὰ ὑπόθεσιν.

Σελ. 51, στίχ. 16, καὶ ποιοῦ ἄνοιγμα] Τὸ ὀνομαζόμενον Βοτάλιον (*trou Botal*), καίμενον εἰς τὸν μεταξὺ τῶν ὠτων φραγμόν.

Αὐτόθι, στίχ. 18, καὶ ποιοῦν ἄγωγόν] Τὸν λεγόμενον ἀρτηριακὸν πόρον. (*canal artériel*).